

даного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування, державному чи комунальному підприємству або установі. Останні ж володіють цим майном на інших, відмінних від права власності, титулах. Не перешкоджає такому висновку й положення ч. 2 ст. 176 ЦК України стосовно заборони звернення такого стягнення на майно юридичної особи за зобов'язаннями територіальної громади, яка її створила, оскільки зазначені вище органи, підприємства й установи є юридичними особами публічного права, до яких це положення ЦК України не застосовується.

У той же час наочним прикладом протилежної залежності цих суб'єктів може послужити притягнення на підставі ст. 56 Конституції України до цивільно-правової відповідальності шляхом відшкодування завданої майнової та/чи моральної шкоди органів державної влади й органів місцевого самоврядування. Аналізуючи механізм застосованих обтяжень, доходимо висновку, що фактичним суб'єктом відповідальності в подібних випадках виступає держава Україна або відповідна територіальна громада з тих причин, що фактично стягнення буде звернене на майно (як правило, гроші), яке належить, відповідно, або державі Україна, або тій чи іншій територіальній громаді, органи ж влади останніх є лише розпорядниками цього майна (коштів) згідно з положеннями бюджетного законодавства.

Враховуючи наведене, вважається необхідним ви-

значення та законодавче закріплення випадків, коли суб'єктом відповідальності є відповідне територіальне публічно-правове утворення або той чи інший орган державної влади, чи орган місцевого самоврядування.

У першому випадку об'єктом стягнення для позивача (кредитора, потерпілого) мають бути переважно кошти, а представником держави чи територіальної громади має бути відповідний фінансовий орган влади (казначейство).

У випадку ж коли об'єктом стягнення є певне майно, то обов'язковим учасником цього спору має бути той орган державної влади чи орган місцевого самоврядування, а також підприємство чи установа, які наділені зазначеним майном на певному речовому праві чи іншій підставі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Цивільний кодекс України* // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
2. *Закон України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації»* // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 37. – Ст. 332.
3. *Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»* // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
4. *Грибанов В. П.* Ответственность за нарушение гражданских прав и обязанностей. – М.: Знание, 1973. – 97 с.
5. *Красавчиков О. А.* Ответственность, меры защиты и санкции в советском гражданском праве // Сб. науч. тр. —Свердловск: Юрид. ин-т., 1973. – Вып. 27. – С. 11–16.

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА У ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИНАХ

Блашук Т. В.,

*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник відділу історії та теорії приватного права
НДІ приватного права і підприємництва АПРН України*

Учасниками цивільних правовідносин поряд з фізичними особами є також юридичні особи, у створенні та функціонуванні яких беруть участь фізичні особи. Об'єднання фізичних осіб завжди передбачає досягнення якоїсь спільної мети. Кожна фізична особа, вступаючи до об'єднання, передає йому частину прав і обов'язків, в результаті чого об'єднання, яке бере на себе ці права і обов'язки, уособлює своїх засновників. З метою реалізації своїх функцій держава створює органи, що діють від її імені. Зрозуміло, що держава в особі її вищих органів влади і управління не може управляти всіма належними їй цінностями. Закріплюючи майно за окремими державними підприємствами, установами та організаціями, держава як власник дозволяє їм управляти цим майном, розпоряджатися правовим капіталом, вступати від свого імені в різні правовідносини, тобто надає статус суб'єктів цивільного права, а саме, статус юридичних осіб.

Серед юридичних осіб особливий статус мають юридичні особи публічного права. Норми цивільного права визначають їх загальне становище як учасників суспільних відносин. В той же час значна частина норм, як правове становище окремих видів таких юридичних осіб, становлять норми інших галузей права, що ускладнює їх правове регулювання. Невирішеними зали-

шаються питання про застосування правових норм при регулюванні діяльності таких осіб в разі їх колізії з нормами інших галузей права.

Вступ у цивільно-правові відносини можливий лише за наявності статусу суб'єкта таких відносин. Відтак, вступ у цивільні відносини осіб, що наділені державно-владними повноваженнями і володіють певним конституційно-правовим, адміністративним статусом, ускладнений подвійною природою таких суб'єктів.

Цивільний кодекс України вперше поділив юридичних осіб, залежно від порядку їх створення, на осіб приватного і публічного права. Такий поділ ґрунтується на відомому всьому світові ще з часів римського права поділу права на публічне і приватне і схвалюється дослідниками [10]. Деякі автори зазначають, що такий поділ застарів, не відповідає потребам часу і не слід розвивати право в напрямі до римського, адже це повернення назад. Немає ніяких підстав для регламентації порядку створення, організаційно-правових форм, правового становища юридичних осіб приватного і публічного права [4].

Не вдаючись в дискусію щодо доцільності та значення такого поділу, слід зазначити, що поділ юридичних осіб на осіб приватного права і осіб публічного права дає змогу розмежувати правовий статус цих осіб,

насамперед з метою захисту приватних інтересів від втручання апарату держави. Очевидно, юридичні особи публічного права створюються державою і при цьому виникають особливі відносини, зумовлені роллю держави.

Відтак, юридичні особи публічного права, вступаючи у цивільні правовідносини, набувають правового статусу, що характеризується певними особливостями.

Порядок передачі майна, особливості призначення керівних органів та їх відповідальність, цілі діяльності в юридичних осіб публічного права відрізняються від осіб приватного права. Виникають юридичні особи публічного права, як правило, в дозвільному порядку. Окрім того, відрізняється і відповідальність, оскільки за юридичною особою публічного права завжди стоїть держава, як правило, юридичні особи публічного права перебувають під постійною опікою державних органів управління економікою. На юридичних осіб публічного права більшою мірою впливає плановість державних програм розвитку, підпорядкованість публічним інтересам. Юридичні особи публічного права окрім мети отримання прибутку повинні мати й іншу мету, оскільки держава має на меті насамперед захист прав і свобод людини як найвищої соціальної цінності.

Зауважимо, що Цивільний кодекс України встановлює порядок створення і організаційно-правові форми, правовий статус юридичних осіб приватного права. В той же час порядок утворення та правовий статус юридичних осіб публічного права встановлюється Конституцією України та законом. На сьогодні єдиного закону немає, у зв'язку з цим існує небезпека того, що органи державної влади можуть на власний розсуд створювати юридичні особи, що можуть не мати майна для відповідальності за своїми зобов'язаннями чи можуть бути наділені іншими специфічними рисами на розсуд їх власника. Безумовно, така невизначеність не сприяє нормальному цивільному обороту.

Відтак, нагальною є необхідність виокремлення та закріплення на рівні закону загальних принципів створення юридичних осіб публічного права.

Такими принципами можуть бути, по-перше, створення їх в організаційно-правовій формі, що дозволена Цивільним кодексом України, зокрема у формі установи, що спростить вступ таких осіб у цивільні відносини і дасть змогу іншим учасникам відносин визначити їх правовий статус. Сьогодні продовжують існувати безліч юридичних осіб, визначити організаційно-правову форму яких проблематично (наприклад, «Навчально-курсний комбінат» тощо).

Установа є однією з найцікавіших новацій Цивільного кодексу. Однак не варто змішувати установу в контексті ЦК України з не зовсім зрозумілим статусом знаменитої тріади – підприємства, установи, організації, так як у контексті тріади «установа» вживається швидше в якості господарського статусу діяльності юридичної особи. Так, ст. 8 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» передбачає, що фінансові установи можуть створюватися у будь-якій організаційно-правовій формі, якщо закони з питань регулювання окремих ринків фінансових послуг не містять спеціальних правил та обмежень. Закони України з питань регулювання

діяльності господарських товариств та юридичних осіб інших організаційно-правових форм застосовуються до фінансових установ з урахуванням особливостей, визначених цим Законом та законами з питань регулювання окремих ринків фінансових послуг.

Стаття 103 ЦК передбачає примусову зміну мети та структури управління установи судом, якщо здійснення мети установи стало неможливим або воно загрожує суспільним інтересам. Однак ЦК нічого не говорить про можливість зміни установчого акта, в тому числі мети та структури установи за бажанням правління.

По-друге, оскільки власником майна таких осіб залишається держава, слід визначити, що юридичним особам публічного права майно надається лише у володіння та користування, а розпорядження ним здійснюють особи, уповноважені державою (розпорядники майна, управителі тощо).

Проблемним є передача майна такими особами при створенні ними юридичних осіб приватного права. Залишається відкритим на сьогодні питання створення і діяльності змішаних юридичних осіб, в яких частина майна належить державі, а частина – ні. В такій ситуації частина майна контролюється державою, а частина – ні. Однак і тут слід забезпечити розумне використання державного майна. До якої групи віднести цих осіб, чи регулюється їх діяльність ЦК України? Законодавство України не дає прямої відповіді на ці запитання. Деякі автори пропонують поділяти юридичних осіб не на юридичних осіб приватного і публічного права, а на осіб публічного приватного права і змішаних [15]. Вважаємо, що в законодавстві слід врегулювати положення змішаних юридичних осіб, проте не слід виділяти їх в якості окремого виду. Ці питання повинні бути висвітлені в новому законі, що регулював би порядок створення і діяльності юридичних осіб публічного права, в тому числі особливості змішаних юридичних осіб.

Третій основоположний принцип створення юридичних осіб публічного права є закріплення спеціальної правосуб'єктності таких осіб.

Щодо юридичних осіб приватного права ЦК України закріпив правило про те, що юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки як фізична особа, крім тих, що за своєю природою можуть належати лише людині. Таким чином, на зміну спеціальній правоздатності юридичної особи, яка передбачалась радянським цивільним законодавством, з'явився принцип універсальної правоздатності, що є відображенням сучасної тенденції розвитку концепції цивільного права України як права приватного.

Проте універсальна правоздатність не може бути застосована до юридичних осіб публічного права, які наділяються імперативними повноваженнями. Відтак, щодо них слід закріпити спеціальну правоздатність, обсяг якої визначається актом про заснування такої юридичної особи.

Цивільну дієздатність юридична особа здійснює через свої органи, які діють відповідно до закону, інших правових актів і установчих документів. Склад і перелік органів юридичної особи, компетенція кожного з них, порядок їх утворення визначаються окремо для різних

видів юридичних осіб, регулюються ЦК та відповідним цивільним законодавством.

Органи юридичної особи виражають і формують його волю. Тому саме через останні, за їх допомогою, їх діями юридична особа набуває цивільних прав і бере на себе цивільні обов'язки. Юридична особа може мати як один орган (директора), так і декількох одночасно (голова правління, правління). Зазначені органи можуть бути як колегіальними, так і одноособовими. У зв'язку з цим на практиці непоодинокими є випадки, коли, наприклад, правочин від імені юридичної особи укладають органи, які на це не мають права. Для виправлення такої практики слід закріпити правило про те, що лише акт про створення юридичної особи публічного права повинен містити вказівку на органи (особи), які повноважні представляти таку особу у цивільному обороті.

Водночас як особи, які реалізують дієздатність юридичних осіб, можуть бути й інші суб'єкти, які є її учасниками. Юридична особа бере участь у цивільному обороті через своїх представників, завдяки яким вона не тільки здійснює права і виконує обов'язки, а й набуває і припиняє їх. Дії цих представників згідно із законом є діями самої юридичної особи.

Той, хто веде справи юридичної особи і виступає від її імені на підставі закону або договору, повинен діяти добросовісно і розумно, забезпечувати усіма можливими засобами охорону інтересів юридичної особи, яку він представляє. При цьому орган юридичної особи або інший суб'єкт, який діє від її імені, не може виходити за межі наданих їм повноважень.

Потребує пояснення також питання про момент, з якого слід вважати створеною юридичну особу публічного права. Аналіз чинного ЦК дає змогу дійти висновку, що законодавець встановлює два способи виникнення юридичних осіб – розпорядчий для юридичних осіб публічного права і нормативно-явочний для юридичних осіб приватного права.

Тим часом, на перший погляд, складається враження, що він так до кінця і не визначився, коли ж вважати юридичну особу створеною.

З одного боку, передбачивши, що саме юридична особа – життєздатний для цивільного обороту суб'єкт, а не утворення, яке тільки прагне одержати можливість стати таким суб'єктом, підлягає державній реєстрації, він ніби поділяє точку зору тих правників, які вважають, що юридична особа не створюється державою, значення юридичної особи належить утворенню незалежно від визнання суспільною владою («юридична особа підлягає державній реєстрації у порядку, встановленому законом» – ч. 1 ст. 89 ЦК).

З іншого боку, вказуючи, що юридична особа вважається створеною з моменту її державної реєстрації, ніби перекреслюється те, що це вже відбулося («юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку» – ч. 1 ст. 80 ЦК).

Проте ця суперечність зникає, якщо виходити з того, що створення будь-якої юридичної особи – це багатостадійний процес, котрий охоплює як фактичні дії засновників і держави в особі певних органів, так і юридичні дії зазначених осіб. Державна реєстрація – остання стадія, що завершує процес створення юридичної

особи, яка до цього існувала фактично, а з моменту державної реєстрації виникає юридично.

Слід також відповісти на запитання: чи взагалі доцільно всім публічно-правовим утворенням надавати статус юридичної особи, які саме публічно-правові утворення можуть бути віднесені до них, які суттєві ознаки цих юридичних осіб, як їх класифікувати за видами тощо? З цього приводу в літературі висловлені різні точки зору.

Основними ознаками юридичних осіб публічного права є публічний характер їх цілей, наявність у багатьох випадках владних повноважень чи особливого характеру членства. Деякі вітчизняні науковці (Н. Гончарова, Л. Медведєва) до юридичних осіб публічного права відносять державу Україна, АР Крим, територіальні громади та створювані ними такі суб'єкти публічного права із статусом юридичних осіб як органи державної влади, органи влади АР Крим, органи місцевого самоврядування, навчальні заклади (університети, інститути, школи, гімназії) тощо. Публічно-правові юридичні особи можуть створюватися також для досягнення господарських та соціальних цілей загального характеру або для задоволення потреб певних груп населення.

Як зазначає О. Кравчук, юридичними особами є також Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, міністерства та органи місцевого самоврядування. Ці юридичні особи мають самостійний баланс, у якому відображають належне їм майно, яким, як правило, користуються на правах господарського відання або оперативного управління.

Важливого значення з огляду на викладене набуває класифікація юридичних осіб саме публічного права. Так, В. Борисова до останніх відносить органи державної влади, органи місцевого самоврядування тощо, які мають на меті державні інтереси, тобто визнані державою і забезпечені правом інтереси соціальної спільноти, задоволення яких є неодмінною умовою та гарантією її існування і розвитку [3]. У зв'язку з цим більшість юридичних осіб публічного права наділяється владними повноваженнями відносно третіх осіб. Виходячи з того, що відповідно до доктрини цивільного права до участі в цивільному обороті допускаються лише організації, які є юридичними особами, органам державної влади надається статус останніх. При цьому об'єктивним критерієм визначення характеру їх цивільної правоздатності повинні виступати спеціальні функції органів державної влади, а це означає, що вони повинні наділятися не загальною, а спеціальною правоздатністю.

В юридичній літературі було запропоновано (І. Бірюков, Ю. Заїка та ін.) таку класифікацію юридичних осіб публічного права, виходячи із джерел їх фінансування [1]:

– юридичні особи, що перебувають на господарському розрахунку, мають закріплені за ними основні й оборотні засоби та самостійний баланс (державні підприємства та організації);

– юридичні особи, що перебувають на державному бюджеті та мають самостійний кошторис, керівники яких користуються правами розпорядників кредитів (установи та інші державні організації);

– юридичні особи, що фінансуються за рахунок інших джерел і мають самостійний кошторис і самостійний баланс.

І. Зенін, О. Кравчук та інші науковці вважають, що нормативне відокремлення господарських юридичних організацій від інших юридичних осіб є помилковим, висловлюють побоювання, що поява юридичних осіб публічного права може перетворити державний апарат на цивілістичну структуру, по суті ототожнити такі поняття як державна служба і публічна юридична особа [6].

Проте для побоювань щодо перетворення державного апарату на цивілістичну структуру немає підстав, бо органи державної влади тільки вступаючи у цивільні правовідносини стають учасниками цивільного обороту.

Однак ЦК України відносить до юридичних осіб публічного права не всі публічно-правові утворення, а лише окремі їх види.

Оскільки держава має ознаку публічної влади, її участь у цивільно-правових відносинах, заснованих на принципі юридичної рівності та вільному воле виявленні їх учасників, руйнує цей принцип. До відносин же, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони іншій стороні, цивільне законодавство не застосовується (ст. 1 ЦК України).

Законодавець сприйняв традиційну теорію держави, і в ЦК вже не відніс ні державу, ні територіальні громади, ні інші публічно-владні утворення до юридичних осіб публічного права. Але чи був законодавець до кінця послідовним у своїх рішеннях, визначивши публічно-владні організації самостійними учасниками цивільного обороту? Так, норми, які регулюють участь утворень, що розглядаються, у цивільно-правових відносинах, містяться в розд. 2 ЦК (підрозділ 1 «Фізична особа», підрозділ 2 «Юридична особа» і підрозділ 3 «Участь держави, АР Крим, територіальних громад у цивільних відносинах»).

Зазначені публічно-владні організації, а перелік їх є вичерпним, хоч і не є юридичними особами, діють на рівних правах з іншими учасниками цивільних відносин, зокрема з фізичними і юридичними особами. Розуміючи, що таким чином до цивільного обороту залучаються нові учасники (публічно-владні утворення), закон встановив, що вони набувають і здійснюють права та обов'язки через органи державної влади (органи місцевого самоврядування), які діють у межах своєї компетенції. Наприклад, лише Президент України, органи державної влади, органи влади АР Крим, органи місцевого самоврядування можуть створювати публічні юридичні особи (ч. 3 ст. 81 ЦК України).

Юридичні особи публічного права вважаються створеними з моменту їх державної реєстрації, оскільки винятку із загальної норми щодо них не встановлено. Порядок створення та правовий статус юридичних осіб публічного права встановлюються Конституцією, однак у чинній редакції Конституції України такі норми відсутні. Аналіз ст. 170–172 ЦК України дає змогу дійти висновку, що саме ці органи є суб'єктами цивільно-правових відносин, для чого вони і визнаються публічними юридичними особами, водночас виступаючи органами вказаних публічно-владних утворень.

У зв'язку з цим слід згадати про те, що як у вітчизняній, так і зарубіжній цивілістичній літературі слушно зверталася увага на те, що класифікація юридичних осіб може проводитися за різними підставами, і з урахуванням останніх пропонувалося виокремлювати різні види юридичних осіб [11, с. 43].

Але з усіх можливих класифікацій юридичних осіб в ЦК України використано лише одну – поділ юридичних осіб на особи приватного права і особи публічного права, яка проводиться з урахуванням порядку створення тих та інших юридичних осіб.

Юридичні особи публічного права поряд з іншими юридичними та фізичними особами можуть брати участь у цивільних правовідносинах. Виступаючи як суб'єкт цивільних правовідносин, юридична особа публічного права користується такими ж правами і несе такі ж обов'язки, як і інші суб'єкти цивільного права.

Як випливає із тексту ч. 2 ст. 81 ЦК України, визначальним критерієм їх розмежування формально виглядає та обставина, що юридична особа приватного права створюється на підставі установчих документів відповідно до ст. 87 ЦК України, а юридична особа публічного права створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування.

Проте в літературі зверталася увага на те, що лише одного такого критерію як порядок створення юридичної особи для розмежування юридичних осіб приватного та публічного права, очевидно, недостатньо, оскільки на підставі розпорядчих актів Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування можуть створюватися не тільки юридичні особи публічного права, а й юридичні особи приватного права [9].

У зв'язку з цим деякими науковцями зазначалося, що ознакою юридичної особи публічного права слід вважати те, що вона створюється безпосередньо законом або адміністративним актом як носій публічних завдань [8]. Разом із тим інші цивілісти наголошували, що визначальною рисою таких організацій є мета їхньої діяльності, оскільки як публічно-правові утворення вони мають на меті державні інтереси, тобто визнані державою і забезпечені правом інтереси соціальної спільноти, задоволення яких слугує неодмінною умовою і гарантією їхнього існування і розвитку. На думку В. І. Борисової, саме виходячи з відмінностей у правосуб'єктності юридичних осіб у галузі публічного і приватного права (в галузі публічного права – це переважно питання юридичної субординації та підпорядкування, в галузі приватного права – питання координації) порядок створення, організаційно-правові форми, правовий статус юридичних осіб публічного права визначаються не нормами цивільного законодавства, а нормами державного, адміністративного та інших галузей публічного законодавства [2, с. 7].

А. С. Довгерт як ознаки юридичних осіб публічного права називав також публічний характер їхніх цілей, наявність у багатьох випадках владних повноважень чи особливого характеру членства [5].

Крім того, зверталася увага й на ту обставину, що

має значення не лише мета створення юридичної особи, а й галузь, в якій має діяти та чи інша організація. Якщо юридична особа має діяти у галузі публічного права і виконувати відповідні адміністративні, освітні тощо функції, то вона є суб'єктом публічного права і має створюватися у порядку, визначеному для таких осіб. Якщо ж юридична особа має функціонувати у галузі приватного права як його суб'єкт, то вона повинна створюватися в порядку, встановленому для юридичних осіб приватного права [13].

Проте надання другорядного значення порядку створення юридичної особи як критерію розрізнення юридичних осіб публічного та приватного права все ж таки є не зовсім виправданим, оскільки порядок створення прямо названий у абз.1 ч. 2 ст. 81 ЦК України такої ж ознаки. Поділ права на публічне і приватне, таким чином, є не просто класифікаційним розмежуванням – це якісно різні сфери правового регулювання [12, с. 87].

Враховуючи викладене вище, можна зробити висновок, що критеріями розрізнення юридичних осіб публічного та приватного права є:

- галузь, у якій має здійснювати свою діяльність юридична особа;

- мета, для досягнення якої створено юридичну особу;
- порядок створення юридичної особи.

Однак, з іншого боку, залежно від мети створення та завдань, що на них покладені, юридичні особи публічного права, у свою чергу, можуть бути підрозділені на ті, що діють у галузі управління; ті, які виконують функції правосуддя; ті, на яких покладено виконання культурно-освітницьких функцій, тощо [14].

Відтак, відповідь на питання, чи взагалі доцільно всім публічно-правовим утворенням надавати статус юридичної особи, має бути такою.

Для самостійної участі у цивільних відносинах їх учасник повинен отримати статус суб'єкта таких відносин, а відтак, за винятком держави та територіальних громад, які мають самостійний статус, публічно-правове утворення для участі у цивільних відносинах має набути статусу юридичної особи, яка за своїми ознаками найбільш відповідає цілям їх створення.

О. Кравчук критикує поділ юридичних осіб у Цивільному кодексі, зазначаючи, що об'єктами угод можуть бути не лише юридичні особи приватного права, а й деякі юридичні особи публічного права (наприклад, державний навчальний заклад чи комунальне підприємство, які продаються інвесторів). Таким чином, він доходить висновку, що законодавець з нечастотною точністю розмежував юридичних осіб на юридичних осіб приватного та публічного права. Наприклад, згідно з ЦК України навчальний заклад, створений державою, є юридичною особою публічного права (ст. 167), а приватний навчальний заклад – юридичною особою приватного права. Ці заклади відрізняються один від одного лише формою власності, а згідно з Конституцією України всі форми власності є рівноправними, а отже, на обидва навчальні заклади повинен поширюватися єдиний порядок створення та діяльності. Звичайно, державні органи та органи місцевого самоврядування, які здійснюють владні повноваження та є юридичними особами, об'єктами цивільно-правових

угод бути не можуть. І лише вони повинні визнаватися юридичними особами публічного права. Тому розглянуту класифікацію юридичних осіб необхідно вдосконалити, передбачивши, що юридичні особи публічного права – це державні органи, на які законом покладено владні повноваження, та органи місцевого самоврядування. Решту юридичних осіб, зокрема й державні та комунальні підприємства, слід віднести до юридичних осіб приватного права. Тоді можна буде передбачити, що об'єктами цивільно-правових угод може бути будь-яка юридична особа приватного права [7].

Проте такий висновок автора не зовсім коректний. По-перше, державні і комунальні підприємства не можна віднести до юридичних осіб публічного права, оскільки спосіб їх створення дає змогу віднести їх до юридичних осіб приватного права. Разом з тим норма, яка б дозволила віднести до об'єктів правочинів усі юридичні особи, може призвести до зловживань та не відповідатиме специфіці юридичних осіб публічного права.

Щодо видів цивільних правовідносин, у яких в якості суб'єктів є юридичні особи публічного права, то вони охоплюють відносини власності, зобов'язальні відносини. Разом з тим такі особи не є суб'єктами відносин у сфері інтелектуальної власності, особистих немайнових відносин і на відміну від юридичних осіб приватного права не мають права на комерційне найменування та не є учасниками спадкових правовідносин. В останніх двох групах правовідносин юридичні особи публічного права можуть стати лише пасивними учасниками.

Закономірно постає також питання про розмежування участі юридичних осіб публічного права у цивільних відносинах при реалізації прав та обов'язків держави та в якості самостійних суб'єктів права.

Відповідь на це питання має бути така: юридичні особи публічного права діють як самостійний суб'єкт права в разі реалізації ними власної правосуб'єктності, тоді як при реалізації повноважень держави вони діють в межах правосуб'єктності держави. Для прикладу, міністерство, що дає дозвіл на розпорядження державним майном, діє в межах правосуб'єктності держави, тоді як те саме міністерство, що вирішує питання про придбання для власних цілей майна, діє в межах власної правосуб'єктності.

Як вже зазначалось вище, юридичні особи публічного права є учасниками відносин власності та зобов'язальних відносин.

Юридичні особи публічного права є суб'єктами відносин власності на землю, на житло, на підприємства як цілісний майновий комплекс, інше майно та майнові права. Разом з тим право таких осіб на майно є похідним від права власника (держави чи територіальної громади).

Зовсім інша природа відносин юридичних осіб публічного права у зобов'язальних відносинах. У таких відносинах вони виступають в якості самостійних суб'єктів, права й обов'язки яких безпосередньо виникають з договору або закону.

У зв'язку з розподілом юридичних осіб на осіб публічного та приватного права, а також можливістю застосування до юридичних осіб публічного права положень Цивільного кодексу (ст. 82 ЦК) деякого врегулювання вимагає питання цивільно-правової відпові-

дальності окремих категорій юридичних осіб публічного права. Так, В. Примак, зокрема, наголошує на можливості існування випадків, коли застосування принципу самостійної цивільно-правової відповідальності юридичної особи всім належним їй майном (ч. 2 ст. 96 ЦК України) з певних міркувань є вочевидь неприйнятним. Зважаючи на це, цивільне законодавство має передбачати інші, відмінні від винятково самостійної і повної майнової відповідальності зобов'язаного суб'єкта механізми максимально ефективного захисту цивільних прав та інтересів кредиторів юридичної особи. Вочевидь, неприйнятним є, наприклад, вилучення державними виконавцями у правоохоронного органу комп'ютерів, призначених для зберігання баз даних на правопорушників, або продаж із прилюдних торгів майнового комплексу казенного підприємства, яке здійснює діяльність, провадження котрої закон дозволяє винятково юридичним особам указаної категорії. Водночас, на думку багатьох науковців, обмеження можливостей щодо звернення стягнення на майно державної чи комунальної установи та казенних підприємств має компенсуватися субсидіарною відповідальністю держави чи територіального утворення за боргами юридичної особи, що виконує функції цих публічних інституцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бірюков І. А., Заїка Ю. О. Цивільне право України: Загальна частина. – К., 2003. – С. 109.
2. Борисова В. І. До проблеми участі публічних юридичних осіб в цивільних правовідносинах. – Одеса, 2003. – С. 7–8.
3. Борисова В. І. Юридична особа – універсально правова форма участі організацій у цивільному обороті // Проблеми правознавства та

правоохоронної діяльності. – Д., 2003. – Вип. 2. – С. 9.

4. Гайворонський В. Інститут юридичної особи в проекті Цивільного кодексу України // Проблеми цивільного права і процесу. Вісник Академії правових наук України. – 2000. – № 2 (21). – С. 90.
5. Довгерт А. С. Поняття та класифікації юридичних осіб у новому Цивільному кодексі України / Актуальні проблеми держави і права: 36. наук. праць. – Одеса. – 2004. – Вип. 23. – С. 6.
6. Кравчук О. Майновий аспект правового статусу юридичних осіб за новим Цивільним кодексом України // Право України. – К., 2003. – Вип. 1. – С. 86.
7. Кравчук О. Майновий аспект правового статусу юридичних осіб за новим Цивільним кодексом України // Юридическая практика. – № 37. – 2007. – С. 12.
8. Кузнєцова Н. Концептуальні засади інституту юридичної особи в новому цивільному законодавстві України. – Львів, 2002. – С. 215–216.
9. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: Монографія. – К., 2004. – С. 10.
10. Поліщук О. Новий підхід до класифікації юридичних осіб за Цивільним кодексом України // Економіка, фінанси і право. – 2003. – № 11. – С. 18.
11. Суханов Е. А. Система юридических лиц // Сов. государство и право. – 1991. – № 11. – С. 42–51.
12. Харитонов О. І. Методологічні питання розмежування приватного та публічного права / Методологія приватного права: 36. наук. Праць / Ред. кол.: О. Д. Крупчан та ін. – К., 2003. – С. 86–92.
13. Цивільне право України: Підручник / Є. О. Харитонов, Н. О. Санахметова. – К., 2003. – С. 125–126.
14. Шицький І. Місцеві господарські суди як юридичні особи публічного права // Право України. – 2005. – № 4. – С. 99.
15. Юцик О. І. Галузі та інститути правової системи (міфи та реальність). – К.: Оріяни, 2002. – С. 80.

ДУАЛІЗМ ПРИВАТНОГО ПРАВА: ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ

Махінчук В.М.,

кандидат юридичних наук,

учений секретар НДІ приватного права і підприємництва АПРН України

2004 рік ознаменувався набранням чинності в Україні нових Цивільного та Господарського кодексів. Подія дійсно знаменна та не пересічна. Проте водночасне прийняття саме цих двох кодифікованих актів викликало найбільше дискусій, основне питання яких можна сформулювати в одному – чим обумовлена необхідність прийняття окремого кодифікованого акта у сфері регулювання підприємницьких відносин і як останній має співвідноситися із Цивільним кодексом.

Актуальності та неоднозначності цьому питанню надає те, що Україна стала єдиною країною на пострадянському просторі, яка втілила в життя ідею створення окремого кодифікованого акта у сфері підприємництва.

Прошло п'ять років з часу прийняття вищезазначених кодексів і вже можна підбивати певні підсумки та робити узагальнення.

Можна стверджувати, що практика змогла пристосуватись до існуючого стану речей у законодавстві та виробити певні шляхи подолання існуючих колізій у цих двох кодексах. Судова система також виробила певні рекомендації, які покликані допомогти судам у правозастосуванні.

Однак, як правило, всі дискусії, що точаться у нау-

ковій літературі та відповідній фаховій літературі, торкаються певних окремих аспектів співіснування двох кодифікованих актів у сфері підприємництва та не торкаються фундаментальних базових питань. Саме до таких слід віднести питання існуючої системи приватного права, питання дуалізму – квазідуалізму приватного права, питання доцільності та обґрунтованості створення окремого кодифікованого акта у сфері підприємництва, питання практичної необхідності та доцільності функціонування підприємництва у біполярному правовому полі, питання історичних передумов до кодифікації норм з регулювання підприємницьких відносин. Звичайно, що практика породжує безліч актуальних питань, проте предметом цієї статті є висвітлення тих аспектів, які допоможуть дати відповідь на найбільш загальні базові питання і не будуть вирішувати конкретні практичні питання у правозастосовчій діяльності.

Цивільне законодавство України є суто національним правовим інститутом, покликаним до регулювання відповідних внутрішніх правовідносин, однак і воно пройшло певний історичний шлях свого розвитку, зазнавало впливу ззовні і наразі також не відсторонене